

Novelláinak lényegi jegye a drámaiság. Nagy erővel támasztja fel a műfaj egyik klasszikus érvényű jellegzetességét. Majd mindegyik írásának a középpontjában valami alapvetően tragikus mozzanat áll: a csikó elpusztul; az apa nem jön haza egy pénteken, mert a ló megtiporta, s kórházba került; a *Végjáték* öregemberének éppen szomorú agóniáját szemlélhetjük; a *Napáldozat* egyik hősei is meghal; *A tor* egy öngyilkos fiatalember tora. A halál, a legelemibb tragédia tehát átszővi az elbeszélések jó részét. De nem derüebb a többi írás sem. A *Vénemberben* roncs nagyapját látogatja meg a fiú; *A juss* egy gyermekkori emlékből épül: a nyarat végigdolgozó gyermeket apja nem engedi el kirándulni; a *Szülőanya* anya és fiú végső elidegenedésére döbrent rá. S alapjaiban tragikus a kötet egyetlen derüebbnek látszó írása, *Az elefánt* is. A kisfiú szégyelli, hogy a szülei parasztok, hogy ők disznót tartanak, s ezért lódít a másik gyerekeknek.

A novellasorozat önvallomás-sorozat egyúttal. A kisfiú, illetve a fiatalember alakján keresztül önéletrajzissággal átítatottan vall az író az elszakadás gyötrelmeiről, arról a kínzó kétkeliségről, amelyből oly nehéz kilábalni. Mert hiszen: „Kétségek kínoznak, biztosat akarsz tudni, megtámadhatatlant, látni akarsz, bölcsnek, nyugodtnak lenni, embernek maradni, és érzed, hogy képtelen vagy magad kivonni, kiemelni a nagyváros fertőző ragályából, félsz, hogy te is éppolyan vagy, mint annyi más itt, gyökértelenül ingó, kerge, vézna sáska. félsz, hogy te is lassan az utcán dúdolni fogsz, beszélni a süket zuborgásban, félsz, hogy ellep torkig a hazug civilizáció dohos púderpora, menekülnél, el innen! De hová? Vissza a gyermekkorodba, a lassan elmúló parasztvilágba, a lápszagú értelmetlenségbe, a görcsös butaságba?! Hisz tudod, hogyné tudnád, haldoklót nem lehet életre támasztani!”

A csikó jól megkomponált, egységesen magas színvonalú kötet. Ígéretes indulás. Ördögh Szilvesztert egy csapásra a nemzedék legjobbjai: Czákó Gábor, Császár István, Marosi Gyula, Simonffy András mellé emeli. A kicsikó eltévedt, a fiatalember önemésztő kétségek között botorkál, de az író tudja és teszi a dolgát. (*Magvető*, 1973.)

VASY GÉZA

Az illúziótlanság iskolája

DOBAI PÉTER: KILOVAGLÁS EGY ŐSZI ERŐDBŐL

„A filozófia olyan szenvedélyévé vált az értelmiségnek, mint amilyen szenvedélye volt az arisztokráciának a vadászat.”

Az idézet Dobai Péter egyik verséből való. Sajátságos, ex cathedra kifejezőmódja az avantgarde költészet aktivista ágára emlékeztet, s ugyanakkor a marxista filozófusok axiomatikus stílusára is. Kihívó, éles, vitára ingerlő hangnem, de szoktassuk hozzá fülünket, hacsak nem akarjuk Dobaira is rácsukni a fiatal neoavantgarde költők számára előkészített esztétikai kategóriák valamelyikének fedelét.

A filozófia — sugallja az idézet — épp annyira a megváltó tett pótlására szolgál, amennyire a vadászat a harc pótlására. Az a filozófia, amelyre Dobai céloz, s melyet maga is képvisel, éppúgy szimbóluma a forradalomnak, ahogy a vadászat szimbóluma volt a törzs- és nemzetségvédő háborúnak. Az analógiának e logikus — bár önkényes — folytatása máris elvezet ahhoz a kérdéshez, hogy mi tölti el keserű dühvel Dobai Pétert, minek szolgálatába állította jelentékeny és izgalmas intelligenciáját. Hiszen aki önkínzó pontossággal látja gondolat és tett, filozófia és forradalom ördögi távolságát, látja azt is, hogy a valóság gúnyt űz az effajta patetikus

szimbólumokból — ki szeretne keveredni e gúny hatósugarából: nem tehetetlen tükre, hanem cselekvő partnere akar lenni a valóságnak.

*„A művészetet taccsra tette saját apolitikus bőbeszédűsége
és apolitikus szükségűsége
a dekadencia = másnapos régiségbolt: mániává és eszmévé nőtt*

[tárgyak vitrinfeje”

(A megnyilvánulás nehézsége)

Oly különböző művészi jelenségekben, mint Szejk, Kafka, a *Varázshegy* — Dobai szeme az azonosságot látja meg: hogy tükrei voltak — no igen, a maguk különböző módján — a fasizmust szülő valóságnak. E megállapítás súlyához mérten meglepően könnyű programba foglalni, hogy miként lehet a művészet, a művész — egyáltalán: az értelmiségi ember tisztességét megmenteni:

*„a »művés« költészetet
a szójátékok és frázisok
doktorátusát
talán sikerülni fog a felejtés
egzotikus szigetén hagyni.
a szemet nem lehet lesütni.
a művészet konkrét gyakorlat.
a művészet termelés.”*

(A Hajsza című versből.)

Vagy tömörebben, rokonszenvesebben:

„A jelenlét: a magatartás. »Az önkifejezés: kudarc.«”

E programok az avantgarde-mozgalom közhelyei. Hihet-e hatékonyságukban Dobai Péter, aki szomorú, szeretetteljes, rezignált verset írt a Bauhausról, mely a logika, a tisztaság, a tisztesség ideálját állította a fasizmus elé, és elsöpörtetett? A happening hatékonyabb lenne a Bauhausnál? Hisz-e a happeningben Dobai Péter? A happening, mely „az emberi megnyilvánulások hierarchiájának megszüntetése”, „metaforaaktus (tudniillik: önmagunk helyébe lépni)” — a happening mit érne vajon Hitlerrel szemben?

Ilyen drámái, sőt: tragikus hangsúllyal szokta feltenni józan kérdéseit a felnőtt nemzedék az eszmék és programok között kalandozó ifjaknak. Pedig:

*„Mi ez a kötet?
Egy öntudat és egy magatartás fejlődése
a nyelv memóriatükrében.”*

(Kód és kulcs)

Tehát az állítások csupán együtthatók egy komplikált matematikai egyenletben, melybe Dobai önnön életét szeretné behelyettesíteni. Így hát csakis az a kérdés fontos, hogy mi biztosít előnyt a happener számára Dobai erkölcsi hierarchiájában. Egyetlen fogalommal felelhetünk: a tett. A terror! A potencia.

*„a happening a szituációt teszi metaforává
(teszi és nem fogalmazza)
a h. nem deklarálni a h. a zárzavart képviseli
a happening helyszín — a helyszín — kényszer
a kényszer — a szabadság holnapi fogsora és ökle”*

A tett, a terror, a potencia okán hódol a költő Loyolai Szent Ignác előtt, elhárítva magától minden érzelmes — jogos — borzadást; imponáló keménységgel és következetességgel a keménység és következetesség előtt:

*„kegyelem helyett
a rendet
kőkövön
legyen isten a határ
hogy nincs: azon az áron”*

Ő maga is idealizmusnak bélyegzi-becézi merész, fiatal nagyot akarását. Miben reménykedik?

*„Azt gondolom, úgy kell Szokratesz a társadalomnak,
ahogy a társadalom kell Szokratesznek...”*

Bizony, ez elég furcsa remény. Ironikus remény. Dobai Péternél illúziótlanabb idealistával alig lehet találkozni — főleg nem huszonévesek között.

Költői hangjában — jó néhány konvencionális vagy éppenséggel közhelyesen újszerű elem mellett — voltaképpen az a mellbevágóan eredeti, hogy illúziótlanság és forradalmi idealizmus „aggódás és kiábrándultság nélkül” valósult meg benne. Tanításai dogmatikusak, etikája doktriner — de ő maga is tudatában van ennek, s ezzel a tudással, ezzel a nehéz áron vett iróniával emberi drámává mélyíti-nemesíti vállalkozását. Ha eredetileg nem is vonzotta az olvasót, észrevétlenül izgatott szemtanújává tette egy elkeseredett, szertelen, dacos küzdelemnek, melyet az intellektus folytat az elhatározással, a tagadás a nosztalgiával, a tékozlás a félelemmel, a fiatal-ság — az öregedéssel:

*„akit saját tudása végül már utolér
tudva, hogy ezzel magát is befejezte
büntárgyként marad meg mint a kés
egy lesz mindenkiből
vagy egy se.”*

Dobai nagyon tehetséges „Jelenlét”, „Magatartás”. Két okból kerüljük a költő vagy művész fogalmát. Az egyik, hogy Dobai „iszonyodik az irodalomtól!” — amint Csoóri Sándor fogalmazta *A magunk kenyerén* című antológiában, ahol Dobai bemutatására vállalkozott. („Végre egy fiatal költő, aki a suhanc-nagyképűség pattanásos korszakát rég maga mögött hagyva természetéből eredően irtózik az irodalomtól.”) A másik ok, amiért kerültük annak meghatározását, *miben* tehetséges Dobai Péter, hogy a versírással egyenrangú kifejezési forma számára a prózaírás, a filmrendezés, sőt az elméleti kutatómunka is. Mindenesetre: költőnek is nagyon tehetséges. Végte ré is hiánytalanul és árnyalatosan tudja érvényesíteni mondanivalóját a politikai ihletettségű költészet közegében, melynek formáit és indultait jórészt századunk legkorábbi évtizedei adták az avantgarddal, és mára többszörösen kompromittálta a másodlagosság, a szerepkényszer, a divat. Sőt szinte visszaszerezte a megmerevedett gesztusoknak is az eredetiség, az erő, az evidencia könnyedségét. Titka alighanem ellentmondásosságában: a kifeszített intellektus és menekülő idegrendszer küzdelmében rejlik — azonban éppen ezt az ellentmondást nem is közéleti, hanem szerelemről, nőkről, családjáról, barátokról, kulturális (főként képzőművészeti) élményekről írott versei teszik igazán láthatóvá.

Milyen egyszerű lett volna az iménti nehézkes felsorolás helyett a kötetnek erre az újabb rétegére azt mondani: magánéleti líra. Ám ahogy a „költő” fogalmától tartózkodnunk kellett az előbb, önkéntelenül visszariadtunk a „lírától” is. Hiszen Dobai látásmódja oly tüntetően, már-már görcsösen gondolati és elvont, hogy még neurotikus rohamok felidézésekor, a vonakodó, sebződő és eleve sebzett érzékek vallomásainál sem nélkülözheti a fegyelmezett értelmet, a pontosan körülhatárolt fogalmakat.

*„Az este mozdulatlan. Üres edény.
Agyagos csenddarabok válnak el.*

*A rend dobozkertjében virágepilepsziák.
Az egyik sztn a másik színig akar érni.
A naplemente üvegvörösén
hosszú karcolást hagy egy ájulásnyi szél."*

(Nyom)

E „lírai” hangra talán az a kép a legjellemzőbb, melyet *Beton* című versében (megjelent a *Filmkultúra* 1972/6. számában) rajzolt meg. — Milyen különös: *cement, beton, kés*; e három szó bizonyosan a leggyakrabban előforduló szavak között szerepelne, ha Dobai kötetét egy strukturalista vizsgálatnak vetnék alá. — A felidézett kép: a betonkeverő gépbe hulló virág, közvetlenül a megkötés előtt, „egy darab elszedült idő”.

Dobainak az „elszedült idő”-höz, a szépséghez való viszonyában az ambivalenciát véletlenül ugyanazon motívum kétféle feldolgozásában érhetjük tetten. „Két szemre leszűkült totalitás” — írja a *Csontváry-ciklusban*. „A csont belül nagy és nyugodt: nekifeszülnek sírjuknak az eszmék.”

A szépség Dobainál sohasem foglalja magába a harmóniát; már azért sem, mert a legkevésbé sem törekszik arra, hogy a dolgokat összefűzze, egymáshoz viszonyítsa. Szókészletéből hiányzik a *mint*. Ritka az összetett, bővített mondat, kemény, koppanó egyszerű- vagy tömondatokból, kép- vagy gondolatmozaikokból építkezik. A mozaikos szerkezet a maga észrevétlen módján szuggesztív nyelvi élménnyel támasztja alá mindazt, amiről a kötet szól. Tudniillik ha a valóság részleteit nem lehet egyetlen, érvényes egésszé, igaz harmóniává összevonni, akkor meg kell állni ott, ahol tudásunk még megbízható: a részletek túlzott, barokkos kitenyésztesénél.

Egyszerre dacos és óvatos ez az attitűd. Talán rezignált is — ám e rezignáció korántsem eredménye vagy következménye „egy öntudat és egy magatartás fejlődése”-nek, melynek memóriatükre e kötet, hanem kezdettől lényeges eleme volt. Van azonban egy másféle, mondhatni: felszíni rezignáció is Dobai verseiben, melyhez mintegy *elérkezik* a költő:

*„Édent akartam, nemcsak életet,
mely két halál közé szorulva
csak óvatos sors lehet...
nem tervet az alkalmazkodáshoz
nem ráncokat az arcra
a türelem apró sírkeresztjeit”*

(Édent)

Tehát az öntudat és magatartás fejlődésének ez idő szerinti végeredménye: rezignáció.

De lehet-e egyáltalán végleges eredménye annak a fejlődésnek, melynek valamennyi állomása ideiglenes volt? Melyet eltúlzott részletek, magatartáshipotézisek — közönségesen: pózok kísértek? Hiszen mindvégig gyanakodnunk kellett, vajon hiszi-e, vallja-e, hirdeti-e Dobai Péter, vagy csupán *állítja* kihívó igazságait, egy bonyolult egyenlet együtthatóiként, talán nem is az állítások fontosak számára, hanem hogy az egyenlet *megoldható* legyen! Akkor hát miért épp ezt az utolsót fogadjánk kételkedés nélkül? Amikor erről az állomásról továbbindulni érdekesebb, mint ideérkezni... (*Szépirodalmi*, 1973.)

ÁCS MARGIT